

Rozvoj empiricko-teoretické i empiricko-výzkumné činnosti v oboru sociologie v Československu vyžaduje též znalosti tradic české a slovenské sociologie.¹ Československo patřilo k oněm evropským zemím, v nichž rozvoj sociologie dosáhl vysokého stupně a sociologie relativně vysoké úrovně.² Významnou úlohu v rozvoji naší tradiční sociologie měla činnost I. A. Bláhy, který je obecně považován za nejvýznamnějšího českého sociologa vůbec.³ Jeho monografické práce, četné výzkumy jeho i jeho žáků, vliv i úroveň jím redigované Sociologické revue — to vše vytvářelo jednu z progresivních tradic sociologické práce u nás. Proto se v naší i světové sociologické literatuře psalo o „Brněnské sociologické škole“.

Nebylo proto náhodné, že katedra sociologie na filosofické fakultě v Brně, které je svěřena koordinace výzkumů v oblasti dějin naší sociologie, připravila jako jednu z prvních konferencí s tematikou z dějin československé sociologie konferenci o Brněnské sociologické škole. Konference se konala ve dnech 15.—16. dubna 1966 a referáty a příspěvky na ní přednesené byly vydány ve stejnojmenném sborníku.⁴

Od doby konání konference a vydání zmíněného sborníku značně pokročilo studium vývoje a tradic české a slovenské sociologie. Byly vysloveny rovněž některé nové názory na problematiku tzv. Brněnské sociologické školy.⁵ Pokládáme proto za prospěšné věnovat této problematice pozornost i v tomto příspěvku k vývojovým tendencím naší sociologie. Chceme se zabývat předně charakteristikou Brněnské sociologické školy, dále jejím místem v české a slovenské sociologii a konečně možnostmi navazovat i dnes na její činnost.

I.

Při kritické analýze vývojových tendencí v naší sociologii nemůžeme ovšem vystačit s pouhým konstatováním, že název Brněnská sociologická škola byl a je používán. Předmětné hodnocení vyžaduje uspokojivou odpověď na otázku, zda bylo používání tohoto názvu oprávněné; a když ano, pak je nezbytné vysvětlit, v jakém smyslu je používání tohoto názvu opodstatněné. Víme totiž, že kupříkladu v dějinách české psychologie se od konce dvacátých let velmi výrazně odlišovala koncepce výkladu psychologických jevů i experimentální psychologická práce učitelů psychologie na filosofické fakultě v Brně od ostatních tehdejších českých i slovenských psychologů — a přesto nikdy nebyl používán v naší literatuře název „Brněnská psychologická škola“. Přitom právě „brněnští“ psychologové — Mihajlo Rostohár a Ferdinand Kratina — byli výraznými představiteli strukturalistické tvarové psychologie, kterou pojímali dynamicky, vývojově, možno říci „dialekticky“.⁶ Na rozdíl od psychologie byl název „Brněnská škola“ běžně používán v sociologii a rovněž v teorii práva. V právních vědách byl u nás vžitý název „Brněnská normativní škola“ pro označení koncepce profesorů bývalé právnické fakulty brněnské university, kteří — např. František Weyr, Karel Engliš a další — vycházeli z Kelsenovy teorie práva. Je příznačné, že se stoupenci „Brněnské sociologické školy“ a stoupenci „Brněnské normativní právní školy“ nejen zásadně teoreticky lišili, ale v mnoha diskusích se i otevřeně střetávali.⁷

Jestliže v případě používání názvu „Br-

¹ Srovnej blíže J. Obrtlíková, *Dějiny české a slovenské sociologie*, Sociologický časopis 1967, čís. 4, str. 502.

² Jan Macků, *Les étapes et les tendances principales de la sociologie tchécoslovaque*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1967, G 11.

³ Srovnej např. J. Kolaja, *La sociologia Cechoslovaca*, Rivista Mexicana de Sociologia, 3, 1963 (Sociologický časopis 5/1965).

⁴ *Brněnská sociologická škola*, Brno 1967.

⁵ Konference o dějinách české a slovenské sociologie se konala ve dnech 19.—20. června 1967. Také z této konference je připravován pro tisk rozsáhlý sborník.

⁶ Jan Macků, *K vývoji strukturalismu v české filosofii a humanitních vědách*, Sborník filosof. fakulty brněnské university, řada B 15, 1968.

⁷ Srovnej například diskusi o normativních teoriích v Sociologické revue VII, 1936.

něnská normativní právní škola“ již sám název ukazoval teoretickou specifitu této školy, pak tomu tak není v oblasti sociologie. Vnucuje se proto oprávněně otázka, zda nejde v tomto případě o pouhé „geografické“ označení. Podobná námitka vystává zvláště proto, že se někdy — jak se pokusíme ukázat dále — používal název „Brněnská sociologická škola“ přímo v protikladu k tzv. „Pražské škole“, respektive vzhledem ke skupině pražských sociologů seskupených kolem revue Sociální problémy.⁸

Problematickostí názvu „Brněnská sociologická škola“ je nadto zvyšována tím, že různí autoři k ní zařazují jiné české sociology jako představitele této školy. Tak např. Jiří Kolaja považuje⁹ za představitele Brněnské sociologické školy I. A. Bláhu a Emanuela Chalupného (o J. L. Fischera se vůbec nezmiňuje), Jan Macků pokládá — vzhledem k rozvoji strukturalismu v české sociologii — za představitele této školy zejména J. A. Bláhu a J. L. Fischera,¹⁰ Karel Galla mluví¹¹ o „Bláhově sociologické škole“ a „Brněnském sociologickém okruhu“ vytvářeném spolupracovníky Bláhova časopisu Sociologická revue. Nesporné se tedy jeví jen zařazení I. A. Bláhy jako představitele sociologické školy, jež působila v Brně.

Z tohoto aspektu se jeví jako nejdůležitější otázka problematiky Brněnské sociologické školy vymezení názvu „sociologická škola“ vůbec. Název „škola“ v sociologii i v jiných vědních disciplínách se používá zpravidla ve dvojím smyslu: předně k označení vztahu učitele a jeho žáků, dále pak ve smyslu určitého teoretického směru. Tak uvádí polský sociolog Ossowski, že „příslušnost vědců ke škole nerozhodují prostorová kritéria, nýbrž stanovisko vůči problémům a úkolům dané vědy, vědomě stavěné do protikladů ke stanoviskům jiných škol“.¹²

Z obou zmíněných aspektů se pokusíme analyzovat Brněnskou sociologickou školu.

V Sociologické revuei věnované šedesátinám profesora Bláhy¹³ píše jeho žáci o

svém učiteli a charakterizují Brněnskou sociologickou školu jako školu, která se vyznačuje realizací empirických výzkumů. Žáci zdůrazňují, že I. Arnošt Bláha byl u nás první, kdo začal — ještě před první světovou válkou — empirické výzkumy realizovat, zdůrazňují, že Bláha důsledně vedl všechny své žáky k uskutečnění četných výzkumů.

Je nepochybné, že zmíněné konstatování nebylo jen věcí „jubilejního“, „oslavného“ článku. Stačí prostudovat jednotlivé ročníky Sociologické revue, abychom zjistili, že většina studií a článků Bláhových žáků se skutečně opírá o výsledky uskutečněných empirických výzkumů. To se vztahuje například na studii Bruno Zwickera *Sociologie nezaměstnaných* (Sociologická revue 1934 a 1935), Antonína Obrdlíka *Sociální mobilita jedné z moravských obcí Velká nad Veličkou* (Sociologická revue 1934) i na práce J. Obrdlíkové, Jaroslava Hanáčka, Mojmíra Hájka a dalších. Bližší analýza prací Bláhových i jeho bezprostředních žáků ukazuje, že všichni používali určitých tradičních postupů empirické sociologie, jak se u nás vyvíjely v době mezi oběma světovými válkami.

Pojímáme-li sociologickou školu ve smyslu vztahu učitele a jeho žáků, můžeme tedy zcela opodstatněně mluvit o „Bláhově sociologické škole“. Vzhledem k tomu, že často bývají i v tomto smyslu chápány „školy“ označovány místem university, kde dotyčný učitel působil, můžeme, dle našeho názoru, mluvit oprávněně o „Bláhově brněnské sociologické škole“. V tomto smyslu mluví například o školách v české sociologii Břetislav Foustka, který řadí¹⁴ ke svým žákům Karla Galla, Zdeňka Ullricha, Otakara Machotku aj., k žákům Arnošta Bláhy A. Obrdlíka, Bruno Zwickera a J. Slaminku, k žákům Emanuela Chalupného pak zejména Jaroslava Símu.

Podle našeho názoru je však možné mluvit o „Brněnské sociologické škole“ i ve druhém zmíněném slova smyslu. Studium dějin naší tradiční sociologie ukazuje, že

⁸ Viz např. referát J. Siklové na zmíněné konferenci o dějinách čs. sociologie (poznámka č. 5) o tzv. „Pražské sociologické škole“. Podle J. Siklové nesouhlasí J. Král s názvem „Pražská sociologická škola“ a zastává názor, že správné označení je „skupina Sociálních problémů“.

⁹ J. Kolaja, l. c.

¹⁰ Jan Macků, *Brněnská sociologická škola a její*

místo v dějinách naší sociologie, sborník Brněnská sociologická škola.

¹¹ Karel Galla, referát na zmíněné konferenci o dějinách čs. sociologie (1967).

¹² Citováno podle Z. Bauman, *Sociologie*, Praha 1965, str. 39.

¹³ Sociologická revue 1939, sv. 1, str. 6 a n.

¹⁴ Břetislav Foustka, *Heslo Čs. sociologie v Dodatcích Ottova slovníku naučného*, VI., 1, str. 77 a n.

představitel Bláhy brněnské sociologické školy kladli některá svá stanoviska v základních otázkách sociologické teorie do protikladu ke stanoviskům jiných našich sociologů, zejména pak proti stanoviskům skupiny sociologů soustředěných kolem časopisu Sociální problémy.

Casopis Sociální problémy řídil Josef Král, jehož význam pro naši sociologii spočíval zejména v pracích z oboru dějin sociologie, jak o tom svědčí jeho monografie *Hérbartovská sociologie* (1921) a příslušná kapitola v jeho stěžejní práci *Československá filosofie* (1937). K této skupině Josef Král řadí jmenovitě O. Machotku, Z. Ullricha a J. Mertla, tedy sociology, kteří vyšli ze semináře Břetislava Foustky.

Stanovisko Bláhy brněnské sociologické školy a skupiny sociologů sdružených kol časopisu Sociální problémy se lišilo zejména v otázce připustnosti hodnotících soudů v sociologii jako vědě. Projevoval se zde známý dlouholetý spor, který provází celou světovou sociologií a dosud není jednoznačně dořešen.

Při rozboru této otázky vyjde přímo z formulací hlavních představitelů zmíněných škol. Josef Král v *Československé filosofii* charakterizuje svou skupinu takto: „Na zcela objektivním, empirickém stanovisku v sociologii, jež v teoretické sociologii odmítá hodnocení a aplikaci poznatku a s ním spojuje důraz na exaktní metody výzkumné, zejména statistické, stojí mladší sociologové... seskupení kolem revue Sociální problémy (od roku 1931)“.¹⁵

Obdobným způsobem vytyčuje rozdíl I. A. Bláha, když píše: „A konečně vedle úkolu výzkumného, metodologického, abstraktně systematického naskýtá se i úkol praktický. To znamená, aby dosaženého vědeckého poznání v oblasti sociálního dění použito bylo i k cílům praktickým, zdokonalovacím, reformním. V té příčině se i novější česká sociologie názorově poněkud rozcházela. Sociologové ze školy pražské stojí na stanovisku, že sociolog má prostě jen konstatovat, zjišťovat, vysvětlovat a že se má uvarovat soudů hodnotících. (Po událostech březnových v r. 1939 se i mezi nimi někteří od této základní směrnice odchýlili: viz

např. spis D. J. Mertla aj. *Současné Německo*.) Naproti tomu sociologové ze školy brněnské, vycházejíce od téže zásady, ze úkolem sociologovým je především konstatovat, zjišťovat a vysvětlovat a že ve vědě teoretické nesmí být míšena hlediska zjišťující a hlediska hodnotící, přece jen připouštějí, že sociolog právě proto, že on vidí lépe, hlouběji a přesněji do procesů sociálního dění a že v důsledcích toho může spolehlivěji vyvozovat vztáznost mezi tím, co je, a tím, co býti má, je především oprávněn, z toho hlavního důvodu, aby se celilo zmatku spekulativně, citově a fantasticky podložených hodnotících soudů o sociálním dění, formulovat, když vykonal svou práci výzkumnou a zjišťující, pro potřebu praktiků příslušné vědecky podložené hodnotící soudy o sociálním dění“.¹⁶

V obou citovaných výroch se zřetelně zračí rozdíl „Pražské“ a „Brněnské“ sociologické školy. Že nejde o nahodile vybrané a ojedinelé názory, dosvědčují i četná další místa z článků a recenzí, které byly publikovány ve třicátých letech v Sociologické revui a v Sociálních problémech. Vzhledem k tomu, že středem pozornosti tohoto příspěvku je Brněnská sociologická škola, připomínáme ještě stanovisko Bláhovo, v němž je vysvětlováno i hledisko, z jehož zorného úhlu Bláha připouští a požaduje hodnotící soudy:

„A tu se klade otázka — a zde je bod, kde se my, brněnští, odlišujeme od pražských: není právem sociologa, a nejen právnem, ale domníváme se i jeho sociální povinností, aby on, který proniká skutečno z hlediska vědecké pravdy, který se dobírá svým kritickým pohledem až k celistvostním vazbám všech společenských částečností, obzírá všechny části z hlediska celku, nesnažil se usměrnit ono partikularistické, zmatené a roztržité hodnocení společnosti, o němž autor píše, ve smyslu určitého ideálu celistvostního? Jaký je ten ideál celistvostní? Jistěže není absolutní. Není takových. Ale je jim ideál praktickému sociologovi vlastní, totiž ideál životnosti společnosti.“¹⁷

Domníváme se, že k citovaným názorům není nutný širší komentář. Podotýkáme pouze, že v otázce připustnosti hodnotících soudů je stanovisko představitelů Brněn-

¹⁵ Josef Král, *Československá filosofie*, Praha

¹⁶ I. Arnošt Bláha, *Osobnost a dílo E. Chalupného*,

¹⁷ Sociologická revue 1937, sv. 1–2, str. 112.

1937, str. 200.

Sociologická revue 1939, sv. 2–4, str. 145 a 146.

ské sociologické školy bližší stanovisku naší soudobé marxistické sociologie a shoduje se i s názory většiny soudobých sociologů vůbec, jak vyzdvihuje např. Jaroslav Klofáč: „V posledních letech, jak ukazují diskuse mezi západními sociology, většina seriózních nemarxistických sociologů považuje politické a mravní hodnocení zkoumaných společenských jevů za povinnost sociologů... Sociolog, říká například západoněmecký sociolog René Köning, musí bránit situacím, jež ohrožují lidskou důstojnost, musí se snažit je poznat, protože jen tak je možno zjistit prostředky proti nim.“¹⁸

Z uvedeného je, domníváme se, zřejmé, že jedním z charakteristických rysů Bláhovy brněnské sociologické školy bylo stanovisko — kladené záměrně do protikladu ke stanovisku sociologů sdružených kolem časopisu Sociální problémy —, že v teoretické sociologii jsou přípustné hodnotící soudy. Přitom, jak vyplývá zejména z druhého z citovaných názorů I. A. Bláhy, vycházeli představitelé Brněnské sociologické školy z hlediska, že sociolog má hodnotit jednotlivé sociální jevy z hlediska sociálního celku, chcete-li z hlediska totality společnosti.

Tím se dostáváme k druhému — podle našeho názoru rovněž pro tuto školu typickému — znaku, tj. ke strukturálnímu pojmání společnosti. Studium vývoje sociologických teorií v Československu ukazuje,¹⁹ že přední představitelé Brněnské sociologické školy dospěli ke strukturálně funkcionalistickému pojetí společnosti. Mohli bychom je řadit ke strukturalistickému směru v sociologii, který dnes představuje jeden z nejvýznamnějších sociologických proudů vůbec.²⁰

Ke strukturálně funkcionalnímu pojetí sociálních jevů dospěli u nás ze sociologů především I. A. Bláha a J. L. Fischer, i když každý z nich jiným způsobem.²¹ Přitom se určitá základní strukturace společnosti (činitelé-cinnosti-výtvoři) objevovala i u Emanuela Chalupného.

Zkoumáme-li díla sociologů mladších než byli výše jmenovaní, pak můžeme konstatovat, že nejvíce ovlivnila naši „střední sociologickou generaci“ strukturalistická a funkcionalní koncepce Bláhova. Na ni navazují, resp. z ní vycházejí nejen bezprostřední žáci Arnošta Bláhy, ale i někteří další sociologové z okruhu ovlivněného brněnskou Sociologickou revuí. Uvádíme alespoň studii Bruno Zwickera, v níž se ztotožňuje s Bláhovou koncepcí společnosti — *Soustava a metoda*,²² dále práci Juliány Obrdlíkové, *Pedagogická sociologie*,²³ sluší připomenout, že z autorů „brněnského sociologického okruhu“ strukturálně funkcionalní koncepci Bláhovu aplikoval Anton Štefánek, Tomáš Čep, a další. Chalupného systém pak důsledně využíval zejména jeho nejvěrnější žák Jaroslav Šíma.²⁴ Pokud jde o J. L. Fischera, říká sám žertem, že „na své žáky teprve čeká“.

Z hlediska vývoje strukturálního v české sociologii představují I. A. Bláha a J. L. Fischer dvě svérázné osobnosti sociologické tradice, jejichž činnost je — u Bláhy zcela, u J. L. Fischera z větší části — spjata s brněnskou universitou. V tomto smyslu je možné je řadit k Brněnské sociologické škole, i když se jejich koncepcí v některých směrech lišily.

II.

Snažili jsme se zatím o vytyčení některých základních znaků Brněnské sociologické školy. Z uvedeného je — domníváme se — zřejmé, že z hlediska vztahu učitele a žáků se toto označení týká především školy I. Arnošta Bláhy, který rovněž nejdůsledněji v polemice s „pražskými“ proklamoval (a sám důsledně realizoval) připustnost hodnotících soudů a který vytvořil svéráznou strukturálně funkcionalní koncepci společnosti, již přejímala řada jeho žáků.

Pokusme se však dále naznačit místo této školy ve vývoji sociologie v naší zemi.

¹⁸ Jaroslav Klofáč, *Úvod do marxistické sociologie*, sborník Základní otázky sociologie, Socialistická akademie 1965, str. 32.

¹⁹ Jan Macků, *K vývoji strukturálního v české sociologii*, příspěvek na konferenci o dějinách čs. sociologie (1967).

²⁰ Srovnej J. Klofáč-V. Tlustý, *Soudobá sociologie I*, Praha 1966; Z. Strmiska, *Pojetí sociální struktury v současné nemarxistické sociologii*, sborník Sociální struktura socialistické společnosti, Praha 1966.

²¹ Srovnej J. Macků, *Poznámky ke strukturálnímu determinismu v díle Arnošta Bláhy*, Sborník prací filos. fakulty brněnské university, B 13, 1966.

²² Bruno Zwicker, (pod pseudonymem Z. Bystrý), *Soustava a metoda*, Sociologická revue 1939, sv. 1.

²³ Juliána Obrdlíková, *Pedagogická sociologie*, Brno 1947.

²⁴ Jaroslav Šíma, *Soustava problémů speciální sociologie*, Sociologická revue 1937, sv. 3-4, str. 327.

Představitelé Brněnské sociologické školy patřili vesměs k onomu hlavnímu proudu naší sociologie, který charakterizoval I. A. Bláha a takto:

„Co charakterizuje většinu zástupců současné sociologie české, je okolnost, že východiskem jejich myšlení nejsou předpoklady převzaté z jiných věd, např. z mechaniky, antropologie, biologie, psychologie, ale ona noetická orientace, že především usilují oprostit se od každého apriorismu a v důsledku toho ode všeho sociologického zjednodušování, jež záleží v tom, že jevy složitější, sociální, se vysvětlují jevy jednoduššími, mechanickými, organickými, individuálně psychickými. To je stanovisko Masarykovo, jenž vždy zdůrazňoval, že první problém každého vědeckého pracovníka je problém noetický. Proto vidíme, že většina českých sociologů se hlásí k tzv. kritickému realismu, totiž onomu sociologickému směru, který vychází ze základního stanoviska, že o povaze sociálního skutečna nic předem nevíme, že nezbytnou podmínkou pro jeho přesné poznání je trpělivé a soustavné pozorování a objektivní kritická analýza. Tímto způsobem se dospěje k poznání, že společenské dění je výslednicí dvou stejně významných faktorů, subjektivního a objektivního, že charakter společenského dění je závislý jednak na individuálních psychičnostech, jež vstupují do sociálního procesu, jednak na objektivní sociální situaci. Neběží tu tedy jen o individualismus, ani jen o kolektivismus, sociologismus, nýbrž, když mluvíme o individu a společnosti, jsou to jen dva různé aspekty téže skutečnosti. Tedy vzájemná nástrojnost individua a kolektivu, i jedinec i množství, i genius i masa, i vůdce i lid, tedy ani jen Carlylovský kult hrdinů, ani telstojovský kult lidu. Dějiny jsou výslednicí spolupráce obou těchto faktorů.“²⁵

Kritický realismus, navazující na realismus Masarykův a formulovaný v podobě užívané tradičně v předválečné i současné naší sociologii I. A. Bláhou, byl používán pro označení určitého sociologického směru pouze v české a slovenské sociologii. Bláha, který vyšel jako všichni čeští

sociologové začínající pracovat v tomto vědním oboru před první světovou válkou z Masarykova pojetí společnosti, se dovedl v důsledku svých studií u E. Durkheima vyvarovat krajnosti Masarykova subjektivizujícího a psychologizujícího hlediska a neupadl ani — a tu opět pod vlivem T. G. Masaryka — do durkheimovského striktního objektivismu.²⁶ Právě z této syntézy vyrůstá Bláhovo pojetí kritického realismu. Bláha poprvé formuloval své gnosologicko-metodologické stanovisko po kritickém rozboru všech hlavních směrů v sociologii, jak je poznal při svých studiích v Paříži, v článku Kritický realismus v sociologii (Česká mysl, 1913, čís. 1, 2). Rozváděl a upřesňoval je později v řadě článků v našich i zahraničních časopisech. Proto byl dle našeho názoru oprávněně označován²⁷ tento přístup ke zkoumání společnosti jako „Bláhův kritický realismus“.

Kritický realismus nebyl ovšem — jak ukazuje i Bláha — jednotným proudem. Bláha k němu řadí jak představitele striktního sociologismu Antonína Uhlíře, tak představitele psychologismu O. J. Josífk. K vlastnímu kritickému realismu — v užším pojetí — patřili dle našeho názoru ze starších sociologů především I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král, A. Štefánek. I mezi nimi jsou ovšem jisté rozdíly pokud jde o „kriticko-realistické“ pojetí společnosti. Tak například Emanuel Chalupný svým kulturologickým pojetím společnosti tendoval mnohem více k sociologismu než Josef Král, který naopak více zdůrazňoval ve svém sociologickém systému význam psychických faktorů. To se projevilo i v jejich klasifikaci věd: Chalupný kladl sociologii před psychologii, Král psychologii před sociologii, přičemž sociální psychologie je podle jeho názoru základní součástí sociologie. Bláha kladl větší důraz vzhledem ke Královu pojetí společnosti na sociální, vzhledem k pojetí Chalupného pak na duševno. V tomto směru představuje podle našeho názoru určitý „střed“ mezi sociologickou koncepcí Chalupného a Královou. Z tohoto hlediska považujeme Bláhu za nejdů-

²⁵ I. Arnošt Bláha, *Der gegenwärtige Stand der tschechischen Soziologie*, Slavische Rundschau, 1936, str. 77 a n.

²⁶ Za nejlepší hodnocení Bláhova systému po stránce sociologické i filosofické pokládám stat. Juliány Obrdlíkové „*Sociologická metoda I. Arnošta Bláhy*“, viz Brněnská sociologická škola, str. 22–47.

²⁷ Viz B. Zwicker, *Soustava a metoda*, M. Trapl, *Bláha a Masaryk*, E. Chalupný, *Myslitel a člověk*, všechny příspěvky v Sociologické revui 1939, sv. 1. S naším stanoviskem nesouhlasí ovšem J. Obrdlíková, jak o tom svědčí její druhý diskusní příspěvek *Kritický realismus* ve sborníku Brněnská sociologická škola, str. 107–110.

slednějšího představitele kritického realismu v onom užším pojetí.

Kritický realismus v pojetí představovaném I. A. Bláhou a jeho žáky vedl Bláhu svými důsledky k strukturálně funkcionálnímu pojetí společnosti. Bláhoovo dílo je v tomto směru příznačné nejen z hlediska rozvoje strukturalismu v české sociologii, ale i z hlediska posuzování vztahu české a světové sociologie, respektive pro sledování vývoje strukturalismu v moderní sociologii vůbec.

Bláha — jak již bylo připomenuto — vycházel z Masaryka a Durkheima. Durkheim pak je pokládán — například Radcliffem-Brownem a René Königem — za nejvýznamnějšího z průkopníků moderního strukturalistického pojmání společnosti. Z jeho díla vychází přímo Radcliffe-Brown a z velké míry i Bronislaw Malinowski, jejichž díla jsou i jedním z hlavních zdrojů pro soudobé strukturalistické směry. Od Durkheima vedla však rovněž cesta k Marcelu Maussovi a ke Gurvitchovi.

Bláhův strukturalismus vyrůstal z jeho pojetí společnosti, kterou nazývá „řádem řádů“ (1923), tedy termínem, který se vyskytuje v současné době v témže významu i u C. Lévi-Strausse, a to v kontaktu s vývojem zvláště francouzské sociologie.²⁸

Z jiných východisek vyrůstal strukturalismus ve filosofii a sociologii J. L. Fischera a ve filosofii dějin Josefa Tvrdeho. Zatímco Tvrdý dospívá ke strukturalistickým názorům vlivem emergentní filosofie, s níž se seznámil blíže v roce 1930 a kterou vysvětloval ve své interpretaci v práci *Nová filosofie* (1932), promýšlel se J. L. Fischer ke strukturalistické koncepci „skladebné filosofie“ od pragmatismu. I jeho koncepce je ovšem velmi blízká neorealistickým filosofickým pojetím skutečnosti. V sociologii uplatnil J. L. Fischer své strukturálně funkcionální hledisko v roce 1933, kdy vyšla jeho práce *Kříze demokracie*.

Rozdílná východiska strukturalismu u I. A. Bláhy a J. L. Fischera se projevila i v rozdílnosti jejich sociologických systémů, jak se zde pokusíme alespoň stručně naznačit. I. A. Bláha definuje sociologii

jako vědu o sociálních jevech, k nimž řadí sociální činnosti, jejich výsledky — vytvořeny a podmínky těchto činností. Zdůrazňuje přitom „aktivistické“ pojetí společnosti, v němž rozhodující význam mají sociální činnosti. V nich se uplatňuje individuální i kolektivní prvek. „Sociální“ znamená pro Bláhu „řádový“. „Řádovost“ je pak dána tlakem „sociálních norem“. Člověk mluví například „pod normou“ mateřské řeči, zprostředkované mu výchovou, jedná „pod normami“ ekonomickými, mravními atd. „Normy“ představují v Bláhoově pojetí „tlak obecně cítěné potřeby existence“ — jedince i společenských útvarů, např. sociálních skupin. Jejich strukturovaný systém tvoří „sociální situaci“, v níž člověk žije. Jedinec není vůči sociální situaci pasivní, je jejím spoluvytvořitelem. Jeho činnosti se sice řídí sociálními normami, ale současně sociální činnosti normy vytvářejí, znovuvytvářejí i mění. Řádovost, struktura společnosti, vyplývá ze sociálních potřeb. Sociální funkce pak představují u Bláhy „činnosti zaměřené k uspokojování sociálních potřeb“.

Procesy, které vyplývají ze sociální situace, představují psychické i činnosti interakce, v nichž „mnozí ovlivňují jednoho i jeden mnohé“. Individuální difference jsou zmírňovány — nikoli však odstraňovány — v procesech asimilačních, v nichž individuální citění, myšlení a usilování je povyšováno na jednotný typ (my — citění, my — myšlení). Relativním sjednocením psychickým i činnostním se vytváří sociální skupina — s vazbou psychickou, činností i sociologickou (vnější), která se v procesu delší existence institucionalizuje.

Podle Bláhy tvoří i osobnost jedince (jeho citění, myšlení, volní reakce, jednání) strukturu, v níž se kromě individuálního „já“ uplatňuje řada sociálních „já“ — podle příslušnosti jedince k různým sociálním útvarům, k nimž Bláha řadí jak „časoprostorové agregace“, tak publikum, dav, „vlastní“ sociální skupiny, organizace atd. Tedy pojetí blízké koncepci rolí, jak ji známe z Dahrendorfova díla *Homo sociologicus*.

J. L. Fischer vychází při výkladu společnosti ze své skladebné filosofie. Pojímá společnost jako soustavu sociálních

²⁸ V této souvislosti mne upozornil Lubomír Nový, že Roman Jacobson pokládal T. G. Masaryka rovněž za jeden ze zdrojů českého strukturalismu. Podle našeho názoru by to odpovídalo

tomu, že Masaryk k nám uvedl Comta, jehož pojetí sociálního konsensu může být východiskem systémového pojmání společnosti.

funkci, tj. „tendenci vedoucích ke své objektivaci“. Soustava funkcí tenduje dle J. L. Fischera ke konsensu, který je jednak strukturální — společenský řád, jednak organizační — státní útvar. Fischer rozlišuje při analýze sociálních jevů 1. funkcionální určení, tj. reálný smysl, respektive „podstatu“ sociálních jevů, 2. funkcionální podmínění, které vyjadřuje vázanost jednotlivých sociálních útvarů sociálním celkem, čili dle slov J. L. Fischera „převahu celku nad částmi“.

Strukturalismus představuje dle našeho názoru jednu z nejpłodnějších tradic v naší sociologii — a bráno šířeji i v české a slovenské vědě vůbec. Domníváme se, že právě z této tradice, která se ve svérázné podobě uplatňovala i v činnosti Brněnské sociologické školy, může i současná sociologie v Československu čerpat řadu podnětů.

III.

V závěru našeho příspěvku o otázce Brněnské sociologické školy a jejího místa ve vývoji české a slovenské²⁹ sociologie chceme přičinit několik poznámek k problematice možnosti navázat na tradici této školy v současné době.

Zmínili jsme se již o tom, že za jednu z nejprogresivnějších tradic ve vývoji teoretické sociologie u nás pokládáme vytvoření strukturalistických systémů. V tomto směru je pro soudobou naši sociologii příznačné, že se v ní uplatňuje strukturalismus jako nejvýraznější její proud.³⁰ Tim jsou dány i možnosti využít názorů našich tradičních sociologů. Přitom — a to je neméně závažné, mohou být četné podněty z děl našich strukturalistů uplatněny přímo v marxistických koncepcích naší sociologie.³¹

Je to dáno již tím, že Karel Marx, který chápal společnost jako „soustavu sociálních vztahů“, je pokládán dnes i četnými nemarxistickými sociology — zejména G. Gurvitchem — za jednoho z průkopníků strukturalistického pojmání

společnosti vůbec. Jeho sociologický systém je možno označit jako historicko-genetický konfliktuální strukturalismus globálních společností.³²

Marxovo pojetí společnosti ukazuje podle našeho názoru jednu z možností, jak lze ústrojně spojit kladné stránky současného strukturálně funkcionálního směru v sociologii s kladnými stránkami teorií konfliktů, jak tedy řešit problém, který je pokládán za jeden z největších problémů při vytváření moderních sociologických systémů.³³

Je totiž pravda, že i u našich strukturalistů byl zpravidla kladen větší důraz na aspekt systémový než na aspekt konfliktuální.³⁴

Tak zdůrazňoval kupříkladu Bláha při funkcionální analýze každého sociálního jevu zejména jeho „řádové funkce“. Při analýze sociálních funkcí práva a státu vyzdvihoval zvláště funkci ochrannou a stabilizační. Je známo, že naopak marxistická teorie státu a práva zdůrazňovala vždy více funkce represivní, potlačovací.³⁵ Je však nesporné, že se u státu obdobně jako u práva uplatňují v sociálním dění oba typy funkcí, jak v současné naší marxistické literatuře zdůraznil zejména František Samalík.³⁶

Z tohoto hlediska se domníváme, že pro soudobé naše sociology není bez zajímavosti dílo Jana Mukařovského, jednoho z čelných představitelů estetického strukturalismu ve světovém měřítku vůbec. Z hlediska vývoje československé sociologie nelze přehlížet, že základní práce Jana Mukařovského Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty vyšla poprvé v časopise Sociální problémy v roce 1935, který řídil Josef Král, a byla kladně přijata recenzemi I. A. Bláhy a Ludvíka Svobody v Sociologické revui, přičemž Bedřich Václavek³⁷ upozornil na to, že Bláha uvítal tuto práci z toho důvodu, že odpovídala jeho pojetí sociálních funkcí umění i koncepci tvořivých funkcí umělec-

²⁹ Srovnej Dušan Slávik, *Brněnská sociologická škola a A. Stefánek*, sborník Brněnská sociologická škola, str. 65.

³⁰ Srovnej např. sborník *Sociální struktura socialistické společnosti*.

³¹ M. Kaláb-Z. Strmiska, *K některým otázkám marxistického pojetí sociologické teorie*, Sociologický časopis 1967, č. 1, str. 1 a násl.

³² Blíže se zabýváme strukturalistickým pojetím společnosti u Karla Marxe v citovaném příspěvku na konferenci o dějinách čs. sociologie (1967).

³³ Srovnej citovanou práci J. Klofače a V. Tlustého, *Soudobá sociologie I*.

³⁴ Na zdůrazňování řádových funkcí u I. A. Bláhy upozorňuje podrobněji Miroslav Ovesný, *K otázce možnosti navázání na Bláhovu obecnou sociologickou teorii*, sborník Brněnská sociologická škola, str. 118 a n.

³⁵ Srovnej zejména V. I. Lenin, *Stát a revoluce*, Praha 1920.

³⁶ František Samalík, *Úvod do sociologie práva a politiky*, Praha 1964.

³⁷ Bedřich Václavek, *Sociologův poměr k umění*, Sociologická revue 1939, sv. 1, str. 94 a n.

ké inteligence. V této souvislosti chceme upozornit zejména na Mukařovského článek O strukturalismu, z něhož uvádíme: „Říkává se, že celek je víc než suma částí, z nichž se skládá. Avšak ze stanoviska pojmu struktury je tato definice příliš široká, neboť zahrnuje nejen struktury ve vlastním smyslu, ale i tvary (Gestalten), kterými se zabývá tvarová psychologie... Za specifickou vlastnost struktury... označujeme vzájemné vztahy mezi jejími složkami, vztahy dynamické svou podstatou. Podle našeho názoru může být pokládán za strukturu jen takový soubor složek, jehož vnitřní rovnováha se bez ustání porušuje a znovu vytváří, a jehož jednota se nám proto jeví jako soubor dialektických protikladů... Ve svých vzájemných vztazích usilují jednotlivé složky stále nadřadit se jedna druhé, každá z nich projevuje snahu uplatnit se na úkor ostatních, jinými slovy: hierarchie, vzájemná podráženost a nadřazenost složek.“³⁸

Citované Mukařovského pojetí struktury, v jejímž rámci jednotlivé složky tendují k prosazení se na úkor druhých složek, odpovídá podle našeho názoru nejen Marxovu modelu třídní struktury, ale modelu struktury prakticky každého společenského systému, neboť neexistují bezkonfliktní společnosti.

Jestliže se dnešní západní strukturalisté, např. C. Lévi-Strauss, odvolávají ve svých pracích na názory Romana Jacobsona, může se právem česká a slovenská sociologie odvolávat na dílo Jana Mukařovského, který byl rovněž členem Pražského lingvistického kroužku.

Kromě podnětů, které se týkají celkových koncepcí struktury společnosti, najdeme v dílech představitelů Brněnské sociologické školy i poznatky a postřehy týkající se postavení a místa jednotlivých sociálních útvarů v sociální struktuře. V tomto směru bylo možné využít³⁹ například Bláhovy práce Sociologie inteligence (1937) při řešení některých otázek postavení inteligence v naší společnosti. Konečně — jak bylo zdůrazňováno i jinde⁴⁰ — bylo by možné využít i faktické poznatky, které jsou uloženy v pracích představitelů Brněnské sociologické školy.

Máme na mysli zejména výsledky četných sociologických výzkumů, které uskutečnil I. A. Bláha a jeho žáci. V tomto směru by bylo podnětné uskutečnit obdobné výzkumy, jaké například realizoval Antonín Obrdlík o prestiži jednotlivých povolání⁴¹ nebo o mobilitě obyvatelstva našich vesnic. V jistém smyslu by v důsledku obdobných srovnávacích výzkumů mohla být teprve postižena dynamika naší společnosti a změny, k nimž došlo v procesu socialistické přeměny naší společenské struktury.

Jestliže je dnes pocítována potřeba navázat těsněji na naše kulturní tradice, platí to i pro sociologii, která je součástí kulturních tradic. V nich — jak jsme se pokoušeli ukázat — připadá nesporně významné místo tradici sociologické práce, jak byla realizována v Brně, především pod vedením I. A. Bláhy. Hlásit se k tradici ovšem znamená tradici znát a ovšem také ji kriticky hodnotit. Znamená zamýšlet se nad tím, jak ji dovršit, jak jít „nad“ dotyčnou tradici.

Резюме

Ян Мацку: Брненская социологическая школа и ее традиции

Автор занимается проблематикой самой выразительной школы в чехословацкой социологии, которую представляет Брненская социологическая школа. В первой части автор характеризует упомянутую школу и отмечает, что ее представители подчеркивали возможность и даже необходимость оценивающих судов в социологической теории в отличие от группы социологов, сосредоточенных вокруг ревью *Социальные проблемы*. Дальнейшим знаком этой школы было по данным автора структурально-функциональное понимание общества и общественных явлений.

Во второй части автор занимается местом Брненской социологической школы в развитии чешской социологии и ее отношением к развитию европейской, в частности французской социологии. Подчеркивает, что неоготическим исходным пунктом этой школы было понимание критического реализма как социологического направления (И. А. Блага), которое в своих последствиях вело к пониманию общества как «сустава уставов» и к структурально-функциональной концепции социальной деятельности.

В заключительной части автор намечает некоторые возможности использования мотивов работников Брненской социологической школы в современной социологии. Кроме

³⁸ Jan Mukařovský, *O strukturalismu*, *Studie z estetiky*, Praha 1966, str. 109.

³⁹ Jan Macků, *Příspěvek na konferenci o postavení inteligence v socialistické společnosti*, *Věda, škola, praxe* 1966, č. 4.

⁴⁰ Srovnej též J. Macků, *O tradicích české sociologie*, v cit. sborníku *Základní otázky sociologie* (1965).

⁴¹ Antonín Obrdlík, *Povolání a veřejné blaho*, Praha 1937.

инного ссылается также на работу Яна Мукаржевского, которым в 1946 году был разработан динамический конфликтный образец структуры и воспользовался им при изложении эстетических явлений.

Summary

Jan Macků: The Brno Sociological School and Its Tradition

The author deals with the problems of the most outstanding school in the Czechoslovak sociology represented by the Brno Sociological School. In the first part of the paper he characterizes this school and emphasizes the fact that its representatives stressed the possibility and even the necessity of value judgements in sociological theory, in contrast to the group of sociologists centered around the review „Sociální problémy“ (Social Problems). Another characteristic feature of this

school was, according to the author, the structurally functional conception of society and of social phenomena.

In part 2 the author discusses the place of the Brno Sociological School in the development of the Czech sociology and its relation to the development of the European and especially of the French sociology. He stresses the fact that the noetical starting point of this school was Bláha's conception of critical realism as a sociological trend which, in its consequences, led to the comprehension of society as an order of orders and to the structurally functional conception of social activities.

In the concluding part the author indicates some possibilities of utilizing the stimuli presented by the Brno Sociological School in contemporary sociology. Besides other things, he also refers to the work of Jan Mukařovský who in 1946 elaborated a dynamic conflictual model of the structure and used it in explaining aesthetical phenomena.